

SELÇUKLU VE İSMÂİLÎ KALESİ GİRDKÛH*

Cihan PİYADEOĞLU**

ÖZ

Girdkûh, İran'ın kuzey doğusundaki Dâmgân yakınlarında, tarihi çok eskilere dayanan müstahkem bir kaledir. Sahip olduğu su kaynağı ve tarım ürünlerinin bolca yetiştiği bir coğrafyada bulunması, önemini daha da arttırmaktadır. Kale, Sultan Tuğrul Bey zamanında Kutalmış b. Arslan Yabgu'nu sayesinde Selçuklular'ın hâkimiyetine girmiştir. Bir süre Kutalmış'ın idaresinde kaldıktan sonra yerel bir hanedan olan Ziyârîler'e bırakılmıştır. Kutalmış'ın Tuğrul Bey'e isyan ettiği sırada sığındığı kaledir. Sonraki dönemde hakkında fazla bilgi bulunmayan kale, Sultan Berkyaruk zamanında İsmâîlîler'in kontrolü altına girmiştir. Bu tarihten sonra uzun süre İsmâîlî hareketinin en önemli merkezlerinden biri durumundadır. Hattâ hareketin merkezi olan Alamut'a zor zamanlarında en büyük desteği veren yine Girdkûh'tur. Bu süreç Moğollar'ın bölgeye gelişine kadar devam etmiş, ardından İsmâîlîler ile başlatılan mücadeleler sırasında önemli hedeflerden biri olmuştur. Ancak kalenin müstahkem bir mevkiye bulunması Moğollar'a uzun süre direnmesini sağlamış, on yedi yıl süren kuşatma sonucunda ele geçirilebilmiştir. Ele geçirilmiş olan diğer İsmâîlî kaleleri yıkılmış olmasına rağmen Girdkûh onlardan farklı olarak Moğollar tarafından kullanılmaya devam etmiştir. Kale hakkındaki en son kayıt 786/1384 tarihine aittir.

Anahtar Kelimeler: İsmâîlî, Selçuklular, Dâmgân, Kutalmış, kale

GERDKÛH: A SELJUKID AND ISMĀ'ĪLĪ CASTLE

ABSTRACT

Castle of Gerdkûh, located near Dāmgân in the north-eastern part of Iran, was a major stronghold with a long history. Since the castle dominated a fertile agricultural area and had an ample water supply, it possessed a great strategic advantage. Gerdkûh came under the Seljukid control during the reign of Sultan Tughril (1040-1063) through the efforts of *Qutalmish* ibn Aslan Yabgu. After staying under *Qutalmish* ibn Aslan Yabgu's control for a period of time, the fortress was given to a local dynasty, the Ziyārîds. During his rebellion against Sultan Tughril, *Qutalmish* sought refuge in Gerdkûh. Although there was scant information on Gerdkûh for the following period, the stronghold fell to the İsmā'īlīs during the reign of Barkiaroq (1092-1104). Under the İsmā'īlīs, Gerdkûh became one of the most important centers of the İsmā'īlī movement, often providing crucial support to the capital center of the movement, Alamut, during its difficult times. The period of İsmā'īlī rule continued until the arrival of the Mongols to the region and during the İsmā'īlī-Mongol struggle Gerdkûh became one of the major military targets for the Mongol forces. The castle surrendered to the Mongols only after a prolonged siege and unlike other İsmā'īlī castles which were immediately demolished, the Mongols chose to keep it under their control. The last known record on Gerdkûh dated to H. 786/1384 CE.

Keywords: İsmā'īlī, Seljuks, Dāmgân, Qutalmish, Castle

* Bu metin 27-29 Kasım 2015 tarihinde Sinop'ta yapılan Selçuklu Kaleleri ve Savunma Yapıları Sempozyumu'nda sunulmuş olan bildirinin düzenlenmiş halidir.

** Doç. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Tarih Bölümü, cihan.piyadeoglu@medeniyet.edu.tr

Girdkûh, Elbruz dağları üzerinde yer alan Eskiçağ ve Ortaçağ'ın en önemli kalelerinden biridir. İran'ın kuzeydoğusunda bulunan Dâmgân şehrinin on sekiz kilometre kadar batısında, yerleşim bölgelerinden uzak bir tepede kurulmuştur. Doğu tarafı ovaya doğru eğimli olan bu tepe, 300 metre yüksekliğindedir. Tuğrul Bey döneminde Büyük Selçuklular'ın hâkimiyetine giren kalenin tarihi İslâmiyet öncesi döneme kadar uzanır. Aynı bölgede bulunan ve Diz-i Gunbedân olarak kaydedilen diğer bir kale, bazı İslâm kaynaklarınca Girdkûh ile aynı kale olarak kabul edilmiştir. Kale, özellikle kendi su ihtiyacını karşılayabildiği için önemli sığınma mekânlarından biri olmuştur. Tarımsal ürünlerin bolca yetiştiği bir bölgede bulunması, kalenin sahip olduğu önemi daha da arttıran bir özellik durumundadır¹.

¹ Ata Melik Cüveynî, *Tarih-i Cihângüşâ*, çev. Mürsel Öztürk, TTKY, Ankara 2013, s. 401; Hamdullah Müstevfî, *Tarih-i güzîde*, nşr. Abdü'l-Hüseyn Nevâî, Tahran 1364 hş., s. 93; a. mlf., *Nüzhethü'l-kulûb*, nşr. Muhammed Debîr-i Siyâkî, Tahran 1336 hş., s. 201; Ebu'l-Kâsım Kâşânî, *Tarih-i İsmâîlîyye*, thk. Muhammed Tâkî Dânişpejûh, Tebriz 1343 hş., s. 138; Abbâs Pervîz, *Tarih-i Selâcuve ve Hârizmşâhân*, Tahran 1351 hş., s. 192; Farhad Daftary, "Gerdkûh", *Encyclopaedia Iranica* (EIr), X, 499.

Girdkûh'un Selçuklular'ın Eline Geçişi

Dandanakan Savaşı'ndan sonra (1040) Merv'de bir kurultay toplayan Selçuklular bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. Aynı zamanda o sırada ellerinde bulunan ve daha sonra ele geçirmeyi planladıkları bölgeler de Selçuklu hanedan mensupları arasında paylaşılmıştı. Bu paylaşıma göre Girdkûh kalesinin de içinde bulunduğu Dâmgân, ele geçirmesi halinde Kutalmış b. Arslan Yabgu'nun idaresine bırakılacaktı. Kutalmış, alınan karar çerçevesinde burayı ele geçirmişse de bölgedeki hâkimiyeti çok uzun sürmedi. Nitekim daha farklı düşünceler içinde bulunan Tuğrul Bey, burayı onun elinden alarak mahalli bir hanedan olan Ziyârîler'den Enûşîrvân b. Menûcihr'in idaresine bırakmıştı (433/1041-1042). Kutalmış ise doğrudan Tuğrul Bey'in emri altındaki şehzadelere biri olarak batıya doğru genişleme harekâtında görev almaya başladı. Bu görevi sırasında önceleri Kafkasya, ardından da Anadolu'da önemli faaliyetlerde bulunmuştu. Selçuklular'ın Bizans'a karşı kazanmış olduğu Pasinler Savaşı'nda (1048) İbrahim Yınal ile birlikte Selçuklu kuvvetlerine komuta eden şehzadelere biri olarak büyük başarı kazanan Kutalmış, 448/1056-1057 tarihinde Sincar'da almış olduğu mağlubiyetten sonra Tuğrul Bey tarafından şiddetle azarlanmıştı. Tuğrul Bey'in 449/1059 tarihindeki Bağdad ziyaretinde onunla birlikte bulunduğunu gördüğümüz Kutalmış, daha sonra ilk hâkimiyet bölgesi olan Dâmgân'a geri dönmüştü².

Geri dönen Kutalmış'ın farklı düşünceler içinde olduğu görülecekti. Nitekim o, kardeşi Resultegîn ve çevredeki Türkmenler'in desteğini aldıktan sonra Girdkûh kalesine sığınmış, ardından da Tuğrul Bey'e isyan etmişti. Bu durum Tuğrul Bey'in Girdkûh'a derhal bir kuvvet göndermesine neden oldu. Yapılan ilk mücadeleyi Kutalmış'ın kazanması Tuğrul Bey'in bizzat kendisinin başında bulunduğu bir orduyla Girdkûh üzerine yürümesini sağlamıştı. Ancak onun da başarısız olarak geri dönmesi sonrasında Kutalmış'ı kuşatma görevi Vezîr Amîdülmülk el-Kündürî'ye verildi. Yanındaki kırk bin kişilik kuvvetle Rey'den hareket eden ve kaleyi kuşatan Amîdülmülk el-Kündürî'nin de başarılı olma ihtimali fazla değildi. Nitekim kale yüksek bir yerde bulunduğu gibi sağlam surlarla çevriliydi. Sadece yiyecek ve su tükendiği takdirde kalenin teslim alınması mümkün olabilirdi. Yine de iki taraf arasında görüşmeler başladıysa da herhangi bir anlaşmaya varılamadı. Özellikle öne sürdüğü bazı şartların kabul edilmeyeceği kendisine bildirildiğinde Kutalmış: "...*Nasıl olur da kendimi size teslim edebilirim.*" şeklinde bir cevap göndermiş ve isyanını sürdürmüştü (Cemâziyelâhir 463/Temmuz 1061). Onun bu isyanı Tuğrul Bey'in ölümüne kadar devam etti. Kaleden inmesini sağlayan gelişme ise Tuğrul Bey'in ölümünden sonra Büyük Selçuklu Sultanlığını ele geçirme teşebbüsü olmuştu³.

² Abu'l-Farac (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, TTKY, Ankara 1999, I, 308, 310; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil fi'l-tarih*, çev. Abdülkerim Özeydin, İstanbul 1987, IX, 477-478; Bundârî, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTKY, Ankara 1999, s. 9-10; Mehmet Altay Köymen, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976, s. 58-59, 63; Muharrem Kesik, "Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri", *Türk Kültürü*, sayı: 454, (2001), s. 97-105; Faruk Sümer, "Kutalmış", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, XXVI, 480-481; Erdoğan Merçil, "Ziyârîler", *DİA*, XLIV, 499; Chahryar Adle, "Dâmgân", *Elr*, VI, 634.

³ Sadreddîn el-Hüseynî, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcukiyye (Zübdetü'l-tevârih)*, çev. Necati Lugal, TTKY, Ankara 1999, s. 21-22; İbnü'l-Esîr, X, 43-44, 46-47; Bundârî, s. 26; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mirâtü'z-zamân fi tarihi'l-'ayân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTKY, Ankara 2011, s. 91, 100, 115; Ahmed b. Mahmûd,

Kutalmış, Tuğrul Bey'in ölümüyle birlikte taht iddiaları olarak ortaya çıktı. Bu sırada Vezir Amîdûlmülk el-Kündürî ise Tuğrul Bey tarafından veliaht ilan edilen Çağrı Bey'in oğlu Ebu'l-Kasım Süleyman adına hutbe okutmuştu. Taht için üçüncü aday ise Horasan Hâkimi Melik Alp Arslan oldu. Girdkûh kalesinden inen Kutalmış, Türkmenler'in de desteğini alarak büyük bir ordu toplamış ve Rey'e gelerek Şevval 455/Ekim 1063 tarihinde kendi adına hutbe okutmuştu. Onunla mücadele edemeyeceğini anlayan Amîdûlmülk, bir süre sonra Alp Arslan'dan yana tavır takınarak onun adına hutbe okutmuş ve Kutalmış'a karşı ondan yardım istemişti. Kutalmış ve Alp Arslan'ın arasından sıyrılamayacağını anlayan Süleyman ise Rey'den ayrılarak Şîrâz'a gitti⁴. Alp Arslan, tahtı ele geçirmek üzere batıya yönelince Kutalmış onu karşılamaya çıktı. Kutalmış'ın kafasında var olan plan Dâmğân yakınlarında savaşmak ve muhtemel bir mağlubiyet karşısında tekrar Girdkûh'a sığınmaktı. Neticede iki taraf karşı karşıya geldi. Mücadeleyi kazanan Alp Arslan olurken, Kutalmış bir rivayete göre savaş alanında, diğer bir rivayete göre ise ordusundan kalanlarla birlikte tekrar Girdkûh kalesine gitmeye çalışırken atından düşerek ölmüştü. Girdkûh bundan sonra Selçuklular'ın Dâmğân'daki yöneticilerinin idare merkezi olarak kalmaya devam etti. Ama kale, asıl önemini daha sonraları İsmâîlîler'in eline geçmiş olması sebebiyle kazanacaktı⁵.

İsmâîlîler Dönemi

İsmâîlîler'in sistemli şekilde ortaya çıkması Alamut kalesini ele geçirmeleriyle başlar. Hareketin önemli lideri Hasan Sabbâh, gizlice Alamut'a girmiş (6 Recep 483/4 Eylül 1090) ve kimliğini gizleyerek bir süre burada kalmıştı. Sultan Melikşah adına kaleyi yönetmekte olan Alevî-yi Mehdî onun gerçek kimliğini öğrendiğinde ise bütün kontrol çoktan Hasan Sabbâh'ın eline geçmişti. Mehdî, kaleden ayrılmak zorunda kaldı. Bununla birlikte Hasan Sabbâh ona bir mektup vererek, Bâtınlığı gizlice kabul etmiş olan Girdkûh kalesinin yöneticisi Reis Müeyyedüddîn Muzaffer b. Ahmed Müstevfî'ye göndermişti. Mektupta Reis Müeyyedüddîn'den Alamut kalesinin bedeli olarak 3 bin altını Alevî-yi Mehdî'ye ödemesi isteniyordu. Yola düşen Mehdî, şaşkınlık içinde Selçuklu Emîri Habeşî b. Altuntak'ın naibi olan Reis Muzaffer'in hangi sebeple Hasan Sabbâh'ın isteğini yerine getirmesinin mümkün olabileceğini düşünüyordu. Dâmğân'a varıp bir süre burada kaldıktan sonra parası tükenmiş ve şansını denemeye karar vermişti. Reis Muzaffer'e giderek mektubu ona verdiğinde kafasındaki soruların cevabını da almış oldu. Mektubu öpen Muzaffer, belirtilen miktardaki parayı kendisine ödemişti⁶. Böylece Girdkûh'un İsmâîlîler'in hâkimiyetine geçmiş olduğu da ilan edilmiş oluyordu.

Selçuknâme, haz. E. Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2011, s. 67; Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul 1996, s. 141, 147; Köymen, *Tuğrul Bey*, s. 62-63; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi, Alp Arslan ve Zamanı*, TTKY, Ankara 1992, s. 40, 43; Ali Sevim-Erdoğan Merçil, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995, s. 47-47; Kesik, "Kutalmış", s. 97-99.

⁴ İbnü'l-Esir, X, 43-44, 46-47; Bundârî, s. 26; Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 126; Turan, *Selçuklular*, s. 147; Köymen, *Alp Arslan*, s. 40, 43; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 48.

⁵ İbnü'l-Esir, X, 45, 48-49; Bundârî, s. 27-28; Sibt İbnü'l-Cevzî, s. 127-128; *Tarih-i güzide*, s. 430-431; Ahmed b. Mahmûd, s. 68-70; Turan, *Selçuklular*, s. 147 vd.; Sevim-Merçil, *Selçuklu Devletleri*, s. 49.

⁶ Cüveynî, s. 549-550; Marshall G. S. Hodgson, *The Order of Assassins*, y.y. 1955, s. 87; Abbâs Pervîz, *Tarih-i Selâcu ve Hârizmşâhân*, Tahran 1351 hş., s. 186-187, 192.

Kalenin İsmâîlîler'in eline geçişi 489/1096 veya 493/1100 civarı olarak tarihlendirilmektedir⁷. Ata Melik Cüveynî'nin bildirdiği ve bizim de yukarıda naklettığımız bilgiye bakıldığında Alamut'un ele geçirilmesinden kısa süre sonra Alevî-yi Mehdî'nin Reis Muzaffer'den parasını tahsil ettiği düşüncesi hâsıl olmaktadır. Ancak yine aynı kaynağın ilerleyen sayfasında⁸, Reis Muzaffer'in Girdkûh hâkimiyetinin Sultan Berkyaruk-Muhammed Tapar mücadelesinin başlamasından sonra gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Buna göre iki kardeş arasında başlayan taht mücadeleleri kargaşa ve sıkıntıya neden olunca, Dâmgân'ın yöneticisi olan Reis Muzaffer, efendisi Habeşî b. Altuntak'tan, Girdkûh'un kendisine verilmesi hususunda Sultan Berkyaruk nezdinde girişimde bulunmasını istemişti. Sultanın olumlu cevabı üzerine Reis Muzaffer, Habeşî b. Altuntak adına Girdkûh'u yönetmeye başladı. Gizli bir Bâtınî olan Muzaffer de daha sonra İsmâîlîler'in lideri olan Hasan Sabbâh'a bağlılık bildirmişti. Bu konuda İbnü'l-Esir⁹ de Sultan Berkyaruk ile kardeşi Muhammed Tapar'ın 3 Cemâziyelâhîr 494/5 Nisan 1101 tarihinde üçüncü kez savaştıklarını, savaşı kaybeden Muhammed Tapar'ın Melik Sencer ile bir ittifaka girmek üzere Horasan'a geldiğini kaydeder. Bir süre Cürcân'da kalan Muhammed Tapar ile Sencer arasında yapılan mektuplaşmalardan sonra anlaşmaya varılmış, Cürcân'da buluşan iki kardeş daha sonra Dâmgân'a gitmişti. Askerlerin Dâmgân'ı tahrip etmesi üzerine de şehir halkı korkarak Girdkûh kalesine sığınmıştı. Perişan haldeki halk, köpekleri, leşleri, hatta birbirlerini yemek zorunda kalmıştı. Halkın bir Bâtınî kalesine sığınmasının pek mümkün olmadığı düşünüldüğünde bu tarihte Reis Muzaffer'in gerçek kimliğini henüz açıklamamış olduğu düşünülebilir. Bununla birlikte yaşanan olayların Muzaffer'in gerçek kimliğini açıklaması hususunda tetikleyici bir rol oynadığını kabul etmek de mümkün görünmektedir. Kısaca kalenin İsmâîlî hâkimiyetine geçmesi 1101 veya daha sonraki bir tarihte gerçekleşmiştir.

Reis Muzaffer, kalenin idaresini ele aldıktan sonra burayı bayındır hale getirmek için çok miktarda para harcamıştı. Habeşî'nin hazinelerini de buraya taşımış, yeterli derecede para ve erzak topladıktan sonra da İsmâîlî mezhebine geçtiğini açıklamıştı. O, kaleyi Hasan Sabbâh adına kırk yıl boyunca yönetti. Muhtemel kuşatmalarda su sıkıntısı çekmemek adına kalenin üzerinde bulunduğu sert kayalıkta 300 gez¹⁰ (138,6 veya 221,76 m.) derinliğinde bir kuyu kazdırmasına rağmen suya ulaşamamış, ancak onun ölümünden sonra meydana gelen depremler neticesinde kuyudan su çıkmaya başlamıştı. Bu da kaleye kuşatma altında kalması durumunda büyük avantaj sağlayan bir özellik oldu. Ölümünden sonra kalenin yönetimi Alamut'ta eğitim almış olan oğlu Şerefüddîn Muhammed'e geçti¹¹.

⁷ Bernard Lewis, *Haşîşîler*, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul 2005, s. 74; Daftary, "Gerdkûh", s. 499.

⁸ Cüveynî, s. 556. Ayrıca bkz. Farhad Daftary, *The Ismâ'îlîs: their history and doctrines*, Cambridge 1992, s. 343-344; Abdülkerim Özeydî, *Sultan Berkyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul 2001, s. 62; Adle, "Dâmgân", *Elr*, s. 634.

⁹ *el-Kâmil*, X, 251-252; Ayrıca bkz. Kâşânî, *Tarih-i İsmâîlîyye*, s. 138-139; Abbâs İkbâl, *Vezâret der 'ahd-i selâtin-i bozorg-ı Selcûkî*, Tahran 1337 hş., s. 283; Özeydî, *Berkyaruk*, s. 67, 172.

¹⁰ İlk zamanlar 46,2 santimetrelik şer'î arşına veya 73,92 santimetrelik İsfahan arşına eşit bir ölçü birimi olarak kabul edilmektedir, bkz. Mehmet Erkal, "Arşın", *DİA*, III, 412.

¹¹ Cüveynî, s. 556-557; Kâşânî, *Tarih-i İsmâîlîyye*, s. 139-140; Pervîz, *Tarih-i Selâcu ve Hârizmşâhân*, s. 193; Daftary, *The Ismâ'îlîs*, s. 344.

Girdkûh, İsmâîlî hareketinin sığınma ve üretim merkezlerinden biri oldu. Nitekim Bâtînî kadınlar, burada ip eğirerek davalarına hizmet etmekteydi. Nitekim Sultan Muhammed Tapar'ın Alamut'u ele geçirmek üzere Vezir Ahmed b. Nizâmülmülk ve Emîr Çavlı Sakavu'yu görevlendirmesinden sonra ilginç bir olay yaşanmıştı. Bu kuşatma sırasında kaledekiler zor durumda kalmıştı (Muharrem 503/Ağustos 1109). Bunun üzerine Hasan Sabbâh, eşi ve iki kızını Girdkûh'a göndermiş ve Muzaffer'e yazdığı mektupta davalarına yardımcı olmak üzere eşi ve kızlarının ip eğirmesini, ancak emekleri karşılığında kendilerine para ödenmesini bildirmişti¹².

Selçuklular döneminde Alamut ve Hasan Sabbâh daha ön planda olduğu için Bâtînîler üzerine yapılan seferler de bu doğrultuda şekillenmişti. Girdkûh üzerine ise tek sefer yapıldığı anlaşılmaktadır. Mevcut bilgiye göre bu sefer, 528/1133-1134 tarihinde Erkuş adlı bir emîrin komutasında gerçekleştirilmiştir. Erkuş idaresindeki Selçuklu kuvvetleri, Girdkûh kalesini uzun süre kuşatarak içeridekileri zor durumda bırakmış, öyle ki, kale içindeki Bâtînîlerin değil savaşmak, ayakta duracak halleri bile kalmamıştı. Ancak Erkuş anlaşılmaz bir şekilde kuşatmayı kaldırdı. Rivayete göre Bâtînîler, ona çok miktarda değerli hediye göndermiş o da bunun karşılığında kuşatmaya son vermişti¹³.

Girdkûh ve Moğollar

Girdkûh kuşatmaları Moğollar'ın bölgeye gelmesiyle birlikte sistemli bir hale geldi. Cebe ve Subutay komutasındaki Moğollar, 617/1220 senesinde Dâmgân'a vardığında kaynağın ifadesiyle “aklı başında kişiler” kaçarak Girdkûh'a sığınmış, sadece ayak takımından kişiler şehri savunmaya karar vermişti¹⁴. İlhanlılar'ın kurucusu Hülagü, İsmâîlî kalelerini ortadan kaldırmak üzere harekete geçtiği sırada kuşattığı Girdkûh'ta yaşanan bir kolera salgını, kaledeki herkesi perişan etmişti. Durum, Alamut'tan gelen destekle kontrol altına alınabildi (652/1254). Bununla birlikte Hülagü'nün kararlı tutumu sonrasında İsmâîlîler'in son Alamut hâkimi Rükneddîn Hürşâh, söylediği pek çok yalanla bu harekâtı engellemeye çalışmış, hatta kaleleri bizzat kendisinin yıkacağını söyleyerek bir yıl süre istemişti. Ayrıca Alamut, Alamut'un batısındaki Şahrûd vadisinde bulunan Lammaşar (Lemser) ve Lal haricindeki kaleleri teslim edeceğini de söylemişti. Ancak 17 Şaban 654/9 Eylül 1256 tarihinde gönderdiği mektupla sürenin uzatılmasını istemiş, iyi niyet olarak da Girdkûh ve Kuhistân yöneticisinin huzura giderek Hülagü'ye bağlılık bildireceklerini yazmıştı. Gelişen olaylardan sonra Hülagü, Rükneddîn'in veziri Şemseddîn Gilek'e Girdkûh yöneticisi Kadı Tâceddîn Merdânsâh'ı huzuruna getirmesini emretti. Bu emir, Şevval 654/Ekim 1256 tarihinde yerine getirildi. Diğer taraftan İsmâîlîler'in Reisi Rükneddîn, Alamut'un sıkı bir şekilde kuşatılması sebebiyle kaçtığı Meymundîz kalesinde Hülagü ile pazarlık halindeydi. Yapılan görüşmeler neticede teslim olmayı kabul etti (29 Şevval 654/19 Kasım 1256)¹⁵. Böylece Girdkûh önemli bir hedef haline gelmişti.

¹² Sadreddîn el-Hüseynî, s. 57; Cüveynî, s. 558; *Tarih-i güzîde*, s. 521; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 97; Menuçehr Sutudeh, *Kal'a-yi İsmâîlîyye*, Tahran 1345 hş., s. 79; Daftary, *The Ismâ'îlîs*, s. 367.

¹³ İbnü'l-Esîr, XI, 27; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 100.

¹⁴ Cüveynî, s. 162; İbrahim Kafesoğlu, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTKY, Ankara 1992, s. 281-282.

¹⁵ Cüveynî, s. 506, 586; Reşidüddîn Fazlullah, *Camiu'l-tevârih (İlhanlılar kısmı)*, çev. İ. Aka-M. Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejanî, TTKY, Ankara 2013, s. 22-23; Hândmîr, *Düstûru'l-vüzerâ*, nşr. Saîd Nefîsî, Tahran 2535 şehinşahî, s. 229; Hodgson, *The Order of Assassins*, s. 268; Daftary, *The Ismâ'îlîs*, s. 422, 424

Alamut ve Meymundîz'in ele geçirilmesinden sonra beklenildiği gibi Moğollar'ın yeni hedefi Girdkûh oldu. Af dilemek üzere Moğol Hükümdarı Mengü Kağan'ın huzuruna gitmek için Hülagü'den izin isteyen Rükneddîn Hürşah'tan Rebiülevvel 651/Mayıs 1253'te kuşatılmasına başlanan Girdkûh'a uğrayarak buradakileri teslim olmaya ikna etmesi istenmişti. Kaleye gelen Rükneddîn, onları bu hususta ikna etmeye çalışmış, ancak gizliden gizliye de böyle bir şey yapmamalarını söylemişti. Neticede kaledekiler teslim olmadı. Rükneddîn ise Karakurum'a doğru yoluna devam etti. Mengü Kağan, Girdkûh ile Lammasar kaleleri halen faaliyet halindeyken Rükneddîn'in göstermiş olduğu bağlılığı inandırıcı bulmamış ve onu adı geçen kaleleri yıkmak üzere geri göndermişti. Ancak Rükneddîn kısa süre sonra yanında bulunan Moğol korumalar tarafından öldürüldüğü için bu görevi yerine getirememiştir¹⁶.

Bölgenin mahallî hanedanlarından olan Bâvendîler'den¹⁷ Şemsülmülûk Muhammed ile Badüsbânîler¹⁸ Hükümdarı Şehrâkim b. Nâmâver de Girdkûh kuşatmasına katılmış, ancak Şemsülmülûk Muhammed ani bir kararla geri çekilmişti. Bu duruma çok kızan Abaka Han da onu cezalandırmak için Bahadır Han'ı Mâzenderân ve Âmul üzerine göndermişti. Tarihlendiremediğimiz bu olay, kalenin ele geçirilmesinin Moğollar için ne denli önem arz ettiğini göstermesi açısından önemlidir. Girdkûh, on yedi yıl boyunca kesintisiz şekilde kuşatıldı. Neticede Moğollar'ın kuşatmadan geri adım atmaması, yiyecek ve su ihtiyacından ziyade, artık giyecek kıyafetleri kalmayan muhafızlara kaleyi teslim etmekten başka bir yol bırakmadı. Böylece Rebiülâhîr 669/Aralık 1270 tarihinde kaleye giren Moğollar, diğer İsmâîlî kalelerinin aksine Girdkûh'u yıkmayıp kullanmaya devam etti. Kale hakkındaki en son kayıt 786/1384 tarihine aittir. Bu tarihten sonra Girdkûh önemini tamamen kaybetmiş, Kaçar dönemi devlet adamlarından Muhammed Hasan Han (İtimadü's-saltana), kaleyi ziyaret ederek kalıntıları hakkında bir tanıtım kaleme almıştır (1300/1882-1883)¹⁹.

vd.; Mustafa Öz, "Büzüğümmid, Kıyâ", *DİA*, VI, 523.

¹⁶ Cüveynî, s. 591-592; *Tarih-i güzîde*, s. 528; Daftary, *The Ismâ'îlîs*, s. 427-428.

¹⁷ 665-1349 tarihleri arasında Taberistân merkezli kurulmuş İran kökenli bir hanedandır, bkz. Erdoğan Merçil, "Bâvendîler", *DİA*, V, 214.

¹⁸ 665-1598 yılları arasında Taberistan'ın Rüyân, Rüstemdâr, Nur ve Kucur şehirlerinde hüküm süren mahallî bir hanedandır, bkz. Erdoğan Merçil, "Bâdüsânîler", *DİA*, IV, 421.

¹⁹ Cüzcanî, *Tabakât-ı Nâsırı yâ Tarih-i İrân ve'l-İslâm*, nşr. Abdülhayy Habîbî, Tahran 1363 hş., II, 186; Reşîdüddîn, s. 110; Nâsireddîn Mar'âşî, *Tarih-i Taberistân ve Rüyân ve Mâzenderân*, nşr. Muhammed Hüseyin Tesbîhî, Tahran 1966, s. 118 vd.; Muhammed Hasan Hân, *Tarih-i Taberistân (et-Tedvîn fi ahvâli cibâli Şervîn)*, nşr. Mitrâ Mihrâbâdî, Tahran 1373 hş., s. 176 vd.; Daftary, *The Ismâ'îlîs*, s. 429; E. Herzfeld, "Bâwand", *Encyclopaedia of Islam*, I, 1110; İsmail Mehcûrî, *Tarih-i Mâzenderân*, Tahran 1381 hş., s. 282, 303; W. Madelung, "Âl-e Bâvand", *Elr*, I, 752; Daftary, "Gerdkûh", s. 499. Cüzcanî (aynı yer), kuşatmanın 658/1258-1259 yılında başladığını ve on yıl sürdüğünü nakletmektedir.

KAYNAKÇA

- ABU'L-FARAC (Bar Hebraeus), *Abu'l-Farac Tarihi*, çev. Ö. R. Doğrul, TTKY, Ankara, 1999.
- ADLE, Chahryar, “Dāmgān”, *Encyclopaedia Iranica*.
- AHMED B. MAHMÛD, *Selçuknâme*, haz. E. Merçil, Bilge Kültür Sanat, İstanbul, 2011.
- BUNDÂRÎ, *Zübdetü'n-nusra ve nuhbetü'l-usra*, çev. Kıvameddin Burslan, *Irak ve Horasan Selçukluları Tarihi*, TTKY, Ankara, 1999.
- CÛZCÂNÎ, *Tabakât-ı Nâsirî yâ Tarih-i Îrân ve'l-İslâm*, nşr. Abdülhayy Habîbî, Tahran, 1363 hş.
- CÜVEYNÎ, Ata Melik, *Tarih-i Cihângüşâ*, çev. Mürsel Öztürk, TTKY, Ankara, 2013.
- DAFTARY, Farhad, *The Ismâ'îlîs: their history and doctrines*, Cambridge, 1992.
-, “Gerdküh”, *Encyclopaedia Iranica*.
- ERKAL, Mehmet, “Arşın”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- HAMDULLAH MÛSTEVFÎ, *Tarih-i güzide*, nşr. Abdü'l-Hüseyn Nevâî, Tahran, 1364 hş.
-, *Nüzhethü'l-kulûb*, nşr. Muhammed Debîr Siyâkî, Tahran, 1336 hş.
- HÂN, Muhammed Hasan, *Tarih-i Taberistân (et-Tedvin fî ahvâli cibâli Şervîn)*, nşr. Mitrâ Mihrâbâdî, Tahran, 1373 hş.
- HÂNDMÎR, *Düstûru'l-vüzerâ*, nşr. Saîd Nefisî, Tahran, 2535 şehinşahî.
- HERZFELD, Ernst, “Bāwand”, *Encyclopaedia of Islam*.
- HODGSON, Marshall G. S., *The Order of Assassins*, y.y., 1955.
- İBNÜ'L-ESİR, *el-Kâmil fî't-tarih*, çev. Abdülkerim Özaydın, İstanbul, 1987.
- İKBÂL, Abbâs, *Vezâret der 'ahd-i selâtin-i bozorg-ı Selcûkî*, Tahran, 1337 hş.
- KAFESOĞLU, İbrahim, *Harezmşahlar Devleti Tarihi*, TTKY, Ankara, 1992.
- KÂŞÂNÎ, Ebu'l-Kâsım, *Tarih-i İsmâîlîyye*, thk. Muhammed Tâkî Dânişpejûh, Tebriz, 1343 hş.
- KESİK, Muharrem, “Kutalmış'ın Büyük Selçuklu Tahtını Ele Geçirme Gayretleri”, *Türk Kültürü*, sayı: 454, (2001).
- KÖYMEN, Mehmet Altay, *Tuğrul Bey ve Zamanı*, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1976.
-, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Alp Arslan ve Zamanı, TTKY, Ankara 1992.
- LEWIS, Bernard, *Haşîşîler*, çev. Kemal Sarısözen, İstanbul, 2005.
- MADLUNG, Wilferd, “Âl-e Bāvand”, *Encyclopaedia Iranica*.
- MEHCÛRÎ, İsmail, *Tarih-i Mâzenderân*, Tahran, 1381 hş.
- MERÇİL, Erdoğan, “Bâdüşbânîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- “Bâvendîler”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- “Ziyârilər”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
-- Sevim, Ali, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTKY, Ankara, 1995.
- NAŞİREDDİN MAR'ASÎ, *Tarih-i Taberistân ve Rûyân ve Mâzenderân*, nşr. Muhammed Hüseyin Tesbîhî, Tahran, 1966.
- ÖZ, Mustafa, “Büzürgümmid, Kiyâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, *Sultan Berkıyaruk Devri Selçuklu Tarihi (485-498/1092-1104)*, İstanbul, 2001.

- PERVÎZ, Abbâs, *Tarih-i Selâcuke ve Hârizmşâhân*, Tahran, 1351 hş.
- REŞİDÜDDÎN FAZLULLAH, *Camîu't-tevârih (İlhanlılar kısmı)*, çev. İ. Aka-M. Ersan-Ahmad Hesamipour Khelejani, TTKY, Ankara, 2013.
- SADREDDÎN el-HÜSEYNÎ, *Ahbârü'd-Devleti's-Selcukiyye (Zübdetü't-tevârih)*, çev. Necati Lugal, TTKY, Ankara, 1999.
- SEVİM, Ali-MERÇİL, Erdoğan, *Selçuklu Devletleri Tarihi*, TTKY, Ankara 1995.
- SİBT İBNÜ'L-CEVZÎ, *Mirâtü'z-zamân fî tarihi'l-'ayân'da Selçuklular*, çev. Ali Sevim, TTKY, Ankara, 2011.
- SUTUDEH, Menuçehr, *Kal'a-yi İsmâîlîyye*, Tahran, 1345 hş.
- SÜMER, Faruk, "Kutalmış", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.
- TURAN, Osman, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslâm Medeniyeti*, İstanbul, 1996.